

Айн Ренд

АТЛАНТ РОЗПРАВИВ ПЛЕЧІ

Частина перша

Несуперечність

КИЇВ

УДК 821.111(73)-31.03=161.2

ББК 84(7Спо=Англ)-44

P96

Айн Ренд

P96 Атлант розправив плечі. Частина перша. Несуперечність /

Айн Ренд. - К. : Наш Формат, 2015. – 456 с.

ISBN 978-617-7279-06-7

Іноді дитячі мрії збуваються. Даґні Таґґарт керує найбільшою в країні залізницею. Генк Ріарден запроваджує революційну технологію в металургії. Елліс Ваятт перетворює Богом забуту землю на промисловий рай. У їхніх руках — наймогутніші корпорації, що від них залежить доля країни. Вони — сучасні атланти. Їхня релігія — економіка, їхня відповідальність — тягар усього світу. Колись вони мріяли змінити життя суспільства, а тепер їм доводиться чути, що вся їхня праця лише помножує несправедливість. Що всім людям потрібні однакові права і можливості.

Спершу атланти лише знижували плечима. Але настане той день, коли їм остаточно набридне тримати цей світ на своїх плечах. І вони підуть.

УДК 821.111(73)-31.03=161.2

ББК 84(7Спо=Англ)-44

© Айн Rand, 1957

© Переверзев А., Стах В., переклад, 2015

© ТОВ «НФ», виключна ліцензія на

видання, оригінал-макет, 2014

ISBN 978-617-7279-06-7

[Почитати опис, рецензію і купити на сайті **nashformat.ua**](#)

ЗМІСТ

Розділ I:	
МЕЛОДІЯ	7
Розділ II:	
ЛАНЦЮГ	37
Розділ III:	
БЕРХ І НИЗ	58
Розділ IV:	
НЕРУХОМІ РУШІЇ	84
Розділ V:	
КУЛЬМІНАЦІЯ Д'АНКОНІЙ	116
Розділ VI:	
НЕКОМЕРЦІЙНЕ	167
Розділ VII:	
ЕКСПЛУАТАТОРИ ТА ЕКСПЛУАТОВАНІ	214
Розділ VIII:	
«ЛІНІЯ ДЖОНА ГОЛТА»	286
Розділ IX:	
САКРАЛЬНЕ І ПРОФАННЕ	336
Розділ X:	
СМОЛОСКИП ВЯТТА	389

Розділ VI

НЕКОМЕРЦІЙНЕ

Ріарден притиснувся чолом до дзеркала, намагаючись позбутися всіх думок. Тільки так можна буде пережити цей вечір, казав він собі.

Він зосередився на полегшенні, яке відчував від холодно-го доторку скла, міркуючи, в який спосіб можна змусити розум вимкнутися, коли все життя тренував його безвідмовно і цілодобово пильнувати. Ріарден не міг збагнути, чому так важко зараз примусити себе застібнути кілька чорних перламутрових гудзиків на білій накрохмаленій сорочці, адже досі це робилося автоматично.

Настала річниця їхнього з Ліліан весілля, і його завчасно було попереджено, що саме сьогодні дружина влаштовує з цієї нагоди прийняття.

Він пообіцяв не прогавити цього свята, наївно заспокоюючи себе, що до події аж три місяці, і що він відвідає вечірку так само, як будь-який інший захід у своєму вщерть переповненому розкладі. Потім, упродовж кварталу з вісімнадцятигодинних робочих днів, він успішно забув про свято, аж поки півгодини тому, пообіді, секретарка зайшла до нього в кабінет і швидко нагадала:

– Містере Ріарден, у вас сьогодні прийняття.

Вигукнувши: «Милий Боже!», – він скочив на ноги і мерщій подався додому; кинувся сходами вгору, на ходу здираючи з себе робочий одяг, щоб устигнути перевдягнутися. Він розумів лише, що мусить квапитися, але жодним чином не усвідомлював мети цього поспіху.

Та коли нарешті второпав, що на нього чекає, то застиг, наче громом ударений.

– Ти не думаєш ні про що, крім своєї роботи, – цей вердикт Ріарден чув протягом усього свого життя.

Йому завжди натякали, що бізнес – це такий собі гріхондницький культ, до якого не варто втягувати порядних громадян; ганебна необхідність, до якої вдавалися, але воліли про неї мовчати; розводитися на такі теми означало ображати шляхетні людські почуття; так само, як слід змивати з

рук машинне мастило, повертаючись додому, так і залишені бізнесом плями треба змивати зі свого розуму, перш ніж переступити поріг – свята святих – вітальні. Хоч Ріарден і не дотримувався такої віри, та коли йшлося про членів його сім'ї, сприймав її як належне. Він вважав цілком природним – по-дитячому відкинувши сумніви і не намагаючись озвучити своєї думки, – що віддав себе на поталу якійсь темній релігії, вірі, якій був беззастережно відданий, але яка зробила його банітою, вигнанцем серед людей, що на їхнє співчуття годі було сподіватися.

Теоретично він розумів, що зобов'язаний гарантувати дружині певну частку себе і свого життя окремо від бізнесу. Але він ніколи не знаходив такої можливості і навіть не міг витиснути з себе й крихти докорів сумління. Він не міг ані примусити змінитися себе, ані ображатися на її обвинувачення.

Він місяцями не звертав на Ліліан уваги. Аби ж то місяцями – роками! – впродовж усього їхнього восьмирічного шлюбу. Її зацікавлення геть не обходили Ріардена; він не мав щонайменшого бажання навіть довідатися, в чому вони полягають.

У Ліліан було безліч друзів; він знав, що імена багатьох із них належать до скарбниці вітчизняної культури, але ніколи не мав часу зустрітися з ними чи принаймні ознайомитися з досягненнями, завдяки яким ті люди здобули собі славу. Він знав лише, що часто мигцем бачив їхні обличчя на обкладинках журналів. І Ліліан ображається цілком справедливо; якщо дружина спілкується з ним не надто лагідно, то він вартий осуду і цілком заслуговує на таке ставлення; а якщо сім'я називає його безсердечним, то так воно і є.

Він був нещадний до себе – завжди і в усьому. Коли виникала проблема на сталеливарні, перше, що робив Ріарден, – починав шукати, де він припустився помилки; ніколи не намагався знайти винних, окрім себе; лише від себе самого вимагав досконалості. Не визнавав за собою жодних переваг: хоч яка була провина, вона завжди лягала на нього. Але на заводі бажання виправити помилку спонукало його до дії, а вдома це не мало жоднісінького ефекту... «Ще кілька хвилин...» – думав він, заплющивши очі й притулившись лобом до дзеркала.

Він не міг примусити замовкнути свій балакучий мозок. Це було однаково, що намагатися зупинити голою рукою струмінь води з зірваного пожежного гідранта.

Колючі цівки зі слів і картинок батожили його мозок...

Години, думав він, години поспіль треба витратити на споглядання цих облич; години, сповнені нудьги, якщо гості будуть п'яні, й огиди від їхніх порожніх мармиз, поки вони тверезі; скільки ж часу доведеться вдавати, що ти не помічаєш ані того, ані іншого; скільки доведеться витиснути з себе фраз, коли геть немає чого казати, – і все тоді, коли цей час був йому гвалт як потрібен, щоб знайти наступника для керівника прокатних станів, який раптово і без пояснень звільнився... І це слід було почати робити негайно, бо працівників такого ґатунку знайти неймовірно складно. А як щось піде не так, і роботу прокатного стана буде порушено, то виникне загроза зриву лиття рейок для «Таггарт Транс-континенталь».

Він згадав німе обвинувачення, погляди родичів, сповнені докору, довготерпіння та презирства, коли вони помічали щонайменшу ознаку, чергове свідчення Ріарденової відданості роботі та марність його мовчазної надії на те, що вони, можливо, подумають, начебто «Сталь Ріардена» не на першому місці в його житті. Так п'яниця вдає цілковиту байдужість до алкоголю перед людьми, які презирливо спостерігають за ним, чудово знаючи про його ганебну слабкість...

– Я чула, вчора ти повернувся додому о другій ночі... Й де ж це ти був? – запитувала мати за вечерею.

А Ліліан відповідала:

– На сталеливарні, звісно ж.

Мовилося це таким тоном, яким би інша дружина казала: «У генделику за рогом».

Або ж Ліліан запитувала в нього з міною, що в її розумінні мала б означати мудрий півусміх:

– Що ти робив учора в Нью-Йорку?

– Був із хлопцями на банкеті.

– Діловому?

– Так.

– Ну звісно ж! – Ліліан ішла, не пустивши більше й пари з вуст.

А в ньому пробуджувалося ідіотське ганебне бажання, щоб дружина бодай на мить подумала, ніби він відвідав якусь непристойну парубочу вечірку...

...Під час шторму на озері Мічиган потонув рудовоз із тоннами сировини для Ріардена. Кораблі розвалювалися на ходу, і якщо він не допоможе перевізникам відшкодувати збитки, то на озері не залишиться жодного судна...

– Оцей куточок? – запитала Ліліан, вказуючи на фотелі та кавові столики у вітальні. – Ні, Генрі, це не новина, але мені дуже лестить, що ти помітив його лише за якихось три тижні. Це моє власне бачення обстановки ранкової кімнати відомого французького палацу. Втім, такі речі не мають тебе обходити, коханий, адже хоч як шукай, на фондовій біржі ти їх усе одно не знайдеш...

...Мідь, яку він замовив півроку тому, досі не доставили, а обіцяну дату відкладали тричі. «Ми нічого не можемо вдіяти, містере Ріарден». Він був змушений шукати нового контрагента, а поставки ставали дедалі непевніші...

Філіп не всміхнувся, урвавши палку промову перед котроюсь матиною подругою щодо свого приєднання до лав чергової організації. Але обвислі м'язи його обличчя завжди натякали на поблажливо-зверхній усміх:

– Ні, Генрі, тобі це геть не буде цікаво, тут немає нічого бізнесового...

...Підрядник із Детройта, який узявся перебудовувати чималий завод, розглядав можливість використання конструкційних профілів із ріарден-металу. Варто було б іще тижень тому полетіти до нього та поспілкуватися особисто. І він міг би зробити це просто сьогодні...

– Ти не слухаєш, – дорікнула йому за сніданком мати, переповідаючи сон, який наснився їй минулої ночі, саме тоді, коли він міркував про поточний індекс цін на вугілля. – Тебе нічого не цікавить, крім самого себе. Тобі байдуже до всіх людей на божому світі...

...Машинописні сторінки доповіді про випробування авіаційного двигуна з ріарден-металу вже третій день лежали на столі в його кабінеті. Досі він ніяк не знаходив часу, щоб ознайомитися з тим звітом, тому понад усе на світі йому зараз хотілося його прочитати...

Рвучко струснувши головою, Ріарден розплющив очі й відступив від дзеркала.

Спробував був застебнути гудзики, але рука мимоволі потягнулася до стосика листів на комоді. Це була невідкладна кореспонденція, яку слід було переглянути сьогодні, але він не мав часу зробити це в офісі.

Коли він похапцем збирався додому, секретарка запхнула листи йому в кишеню. Вже вдома, перевдягаючись, Ріарден кинув їх на комод. На підлогу випала газетна вирізка з сердито обведеною червоним олівцем назвою: «Вирівнювання можливостей». Він якнайшвидше мав її прочитати, бо навколо цієї теми останні три місяці точилося забагато розмов, – зловісно забагато. І він її прочитав – під звуки голосів та удаваного сміху, які нагадували йому про те, що гості вже сходяться і що вечірка почалась. Отже незабаром, зійшовши вниз, він відчує сповнені гіркоти і докорів погляди членів своєї сім'ї.

В передовиці йшлося про те, що в часи скорочення виробництва та ринку, коли неможливо заробити собі на нормальне життя, несправедливо одній людині володіти кількома комерційними підприємствами, адже інші не мають жодного; що згубно дозволяти кільком суб'єктам нагромаджувати всі ресурси, позбавивши шансів решту підприємців; що конкуренція дуже важлива для суспільства, обов'язком якого є стежити, щоб ніхто не піднімався вище за середній рівень, опиняючись поза конкуренцією. Автор статті передбачав успіх запропонованому біллю, що забороняв суб'єктові чи корпорації володіти більш як одним промисловим концерном.

Веслі Мауч, представник Ріардена у Вашингтоні, порадив йому не перейматися. «Боротьба буде запекла, – сказав він, – але законопроект відхилить».

Ріарден аніскілечки не розумівся на таких битвах, тому доручив їх Маучу та його штабові. Він ледве встигав переглядати звіти з Вашингтона та підписувати чеки, потрібні Маучу для його роботи.

Ріарден не вірив, що білль може пройти; не міг цього навіть припустити. Живучи в чистій реальності металів, технологій, виробництва, він був щиро переконаний,

що людині варто мати справу лише з раціональними речами, а не з божевільними; слід шукати правильний розв'язок, бо саме правильна відповідь завжди перемагає; що безсенсове, хибне, моторошно-несправедливе – не здатне на успіх, воно може лише самознищитися. Тому битва проти такого законопроекту здавалася Ріарденові безглуздою і ганебною, наче конкуренція з людиною, яка розраховує склад сталевих сплавів за допомогою нумерології.

Ріарден спробував собі нагадати про небезпечність цієї теми. Але відчайдушний вереск найістеричнішої газетульки не викликав у нього жодних почуттів. Натомість щонайменша зміна в характеристиці ріарден-металу під час лабораторного дослідження спонукала тривожно зриватися на ноги.

У нього більше ні на що не було сил.

Він зіжмакав вирізку і жбурнув її в кошик для сміття. Відчував, що його накриває важелезна втома, якої ніколи не мав на роботі; виснаження підстерігало і заскакувало його саме тоді, коли відволікався на щось інше. Ріарденові здалося, що він не спроможний зараз ні на що, крім як упасти і заснути. Сказав собі, що мусить з'явитися на вечірці, що його родина має право вимагати від нього цієї поступки і що він повинен навчитися поділяти їхнє задоволення – не заради себе, заради них.

Він і гадки не мав, чому цей мотив його не спонукає. Впродовж усього життя, коли він був упевнений у правильності обраного вектора, бажання дотримуватися його з'являлося автоматично. Що з ним коїться? – дивувався Ріарден. Немилосердний конфлікт почуттів, нехить дотримуватися правильних рішень – хіба це не формула морального занепаду? Визнавати власну провину, не відчуваючи нічого, крім холодної глибокої байдужості – хіба це не зрада рушіїв його життєвого курсу та його гордості?

Не гайуючи часу на пошуки відповіді, він закінчив вбиратися – швидко і безжально.

Ріарден, не згинаючи спини, владно і неквапливо спускався сходами у вітальню. Висока постать із бездоганно-білосніжною хустинкою в нагрудній кишені антрацитового

фраку, рухалася природно і чинно, як і належить великому підприємцю. Запрошені літні дами нестямилися з утіхи.

Ліліан чекала на нього внизу біля сходів. Аристократичні лінії лимонно-жовтої вечірньої сукні в імперському стилі підкреслювали граційність її тіла; вона мала вигляд режисера, цілком задоволеного дійством.

Ріарден усміхнувся – йому подобалося бачити дружину щасливою. Це хоч якось виправдовувало цю вечірку.

Але наблизившись до неї, він вражено завмер. Ліліан завжди зі смаком добирала прикраси, ніколи не зловживаючи кількістю. Проте сьогодні вона влаштувала справжню виставку: діамантове кольє, сережки з брильянтами, різноманітні каблучки та брошки. На тлі немислимої кількості цих коштовностей її руки і плечі здавалися неприродно оголеними. Лише на правому зап'ястку красувався браслет із ріарден-металу. Поруч з іскристими брильянтами він скидався на потворну цяцьку з копійчаного рундука.

Перевівши погляд від браслета на обличчя Ліліан, Ріарден побачив її очі: прищурені та зосереджені, вони немов дивилися в себе, намагаючись щось приховати.

Йому раптом захотілося здерти браслет з її руки. Натомість, підкоряючись бадьорому голосу, що вітав чергову гостю, він гречно вклонився новоприбулій вдові з пісним обличчям.

– Людина? Що таке людина? Жалюгідна жменька хімікалій, наділених манією величі, – звернувся доктор Прітчетт до гурту гостей у протилежному кутку кімнати.

Потім узяв двома пальцями канапку з кришталевої тарелі; не кусаючи, цілою, закинув собі до рота.

– Метафізичні претензії людини сміховинні, – продовжив він. – Нікчемна дешиця протоплазми, нашпигована мізерними і вбогими концепціями та потворними емоціями, яка уявляє себе важливою! Як на мене, в цьому зосереджено все світове зло.

– Але, професоре, чиї, на вашу думку, концепції не вбогі, а емоції не огидні? – серйозно і широко поцікавилася дружина власника автомобільного заводу.

– Немає таких, – мовив доктор Прітчетт. – У межах людських здібностей таких концепцій не існує.

Нерішуче втрутився молодик:

– Але якщо немає вартісних концепцій, то як нам знати, що ті, які маємо, – погані? За якими критеріями?

– Немає ніяких критеріїв.

Аудиторія мимоволі притихла.

– Філософи минулого були поверхові, – вів далі доктор Прітчетт. – На долю нашої доби випало по-новому визначити мету філософії. І ця мета полягає не в пошуках сенсу життя, а в тому, щоб довести відсутність будь-якого сенсу.

Симпатична дочка власника вугільної копальні обурилася:

– Хто може це стверджувати?

– Я намагаюсь, – мовив доктор Прітчетт. Останні три роки він очолював факультет філософії в університеті імені Патріка Генрі.

Виблискуючи своїми діамантами, до нього підійшла Ліліан.

Здавалося, що вираз її обличчя з м'яким натяком на усмішку, сконструював той таки перукар, який зробив їй зачіску.

– Саме пошук сенсу так ускладнює людське життя, – пояснив доктор Прітчетт. – Усвідомивши, що ми не маємо жодного значення для безмежного всесвіту, що жодна наша діяльність не є важливою і що байдуже, живемо ми чи помираємо, ми станемо значно... слухняніші.

Він стинув плечима і взяв іще одну канапку.

Присутній на вечірці бізнесмен здивовано мовив:

– Але ж, професоре, я лише поцікавився вашою думкою щодо законопроекту «Про урівнювання можливостей».

– А, ви про це? – недбало кинув Прітчетт. – Здається, я цілком чітко висловився, що підтримую його, адже я прихильник вільної економіки. А вільна економіка не може існувати без конкуренції. Саме тому ми повинні примусити людей конкурувати, щоб зробити їх вільними.

– Але ж, даруйте, хіба ви не суперечите сам собі?

– У вищому філософському сенсі – ні. Слід навчитись уникати статичних визначень старомодного мислення. У всесвіті немає нічого статичного. Все плинне.

– Але з погляду здорового глузду...

– Логіка та розум, любий мій друже, найпростакуватіші з усіх забобонів. Принаймні, це зараз загальноновизнана думка.

– Але я не зовсім розумію, як ми можемо...

– Ви страждаєте від популярного оманливого переконання, що речі можна зрозуміти. Ви не усвідомлюєте того факту, що всесвіт – це немислиме протиріччя.

– Протиріччя в чому? – округлила очі дружина автозаводчика.

– У самому собі.

– Як... Як так?

– Шановна леді, обов'язок мислителя не пояснювати світ, а показати, що пояснити нічого не можна.

– Так, звісно... Але ж...

– Покликання філософії – не дошукатися знань, а довести, що знання неможливе для людини.

– Але якщо ми це доведемо, – втрутилася дочка власника вугільної копальні, – що тоді залишиться?

– Інстинкти, – побожно видихнув доктор Прітчетт.

В іншому кінці кімнати гурт людей слухав Бальфа Юбанка, який, примостившись на краєчку крісла, намагався триматися купи, бо в розслабленій позі його обличчя та постать мали властивість розпливатися по горизонталі.

– Література минулого, – розповідав Бальф Юбанк, – це лише дрібне шахрайство. Вона лакувала життя на догоду грошовим магнатам, яким, власне, і прислужувала. Моральні засади, свобода думки, досягнень, щасливий кінець, зображення людей як героїв – усе це зараз просо смішно. Наша епоха вперше наділила літературу глибиною, оголивши справжню суть життя.

Дуже юна дівчина у білій вечірній сукні сором'язливо запитала:

– Містере Юбанк, а в чому справжня суть життя?

– У стражданні, – відповів Бальф Юбанк. – У поразці та стражданні.

– Але... чому? Люди ж можуть бути щасливі... Бодай інколи... Хіба ні?

– Це хибна думка неглибоких натур.

Дівчина зашарілася. Багата жінка, яка успадкувала нафтопереробний завод, винувато спитала:

– Містере Юбанк, а як же нам підвищити літературний смак широкого загалу?

– Це велика соціальна проблема, – мовив Бальф Юбанк, якого вважали літературним лідером сторіччя, хоча жодна книжка цього автора не розійшлася накладом понад три тисячі примірників. – На мою думку, законопроект «Про зрівнювання можливостей» у контексті літератури розв'язав би цю проблему.

– А чи схвалюєте ви цей законопроект стосовно промисловості? Бо я навіть не знаю, як до цього ставитися.

– Звісно ж, схвалюю. Наша культура занурилася в болото матеріалізму. В гонитві за матеріальними благами і технологічними витребеньками люди втратили духовні орієнтири, занадто узалежнилися від комфорту. Але якщо ми знову навчимо їх долати скруту, вони повернуться до шляхетнішого життя. Тому ми повинні покласти край індивідуальній жадобі.

– Я ніколи не сприймала цієї проблеми під таким кутом, – зізнано промовила жінка.

– Ральфе, а як ви збираєтеся притягти законопроект «Про урівнювання можливостей» до літератури? – всміхнувся Морт Лідді. – Це щось новеньке.

– Мене звати Бальф, – обурено буркнув Юбанк. – До того ж, ідея справді нова, бо належить мені.

– Добре, добре, я не хочу сваритися. Просто запитав, – Морт Лідді знову всміхнувся. Нервовий усміх майже не сходив із обличчя цього композитора, який створював старомодну музику для кіно і авангардові симфонії для поодиноких шанувальників.

– Усе максимально просто, – пояснював Бальф Юбанк. – Потрібен закон, що обмежуватиме продажі будь-якої книжки до десяти тисяч примірників. Це відкриє літературний ринок для нових талантів, свіжих ідей та некомерційної літератури. Якщо заборонити людям розкуповувати мільйонні накладі всілякого мотлоху, вони хоч-не-хоч купуватимуть якісніші книжки.

– Щось у цьому є, – промовив Морт Лідді. – Але чи не позначиться це на письменницьких банківських рахунках?

– Тим краще. Дозволяти писати слід лише тим, хто не має корисливих мотивів.

– Але ж, містере Юбанк, – знову не втрималася дівчина в білій сукні, – а що як книжку захочуть придбати більш як десять тисяч людей?

– Десяти тисяч читачів достатньо для будь-якої книжки.

– Я зовсім не про це. Я про те... А що, як вони захочуть?

– Це інша тема.

– Але якщо твір має цікавий сюжет...

– Сюжет – це примітивна вульгарність у літературі, – презирливо кинув Бальф Юбанк.

Доктор Прітчетт, йдучи через кімнату до бару, зупинився, щоб докинути:

– Саме так. Так само як логіка – примітивна вульгарність у філософії.

– Так само, як мелодія – це примітивна вульгарність у музиці, – вставив Морт Лідді.

– Про що сперечається? – зблиснула діамантами Ліліан Ріарден.

– Ліліан, янголе мій, – промуркотів Бальф Юбанк, – чи я казав, що присвячую тобі новий роман?

– Справді? Дякую, любий.

– А як називатиметься ваш новий роман? – поцікавилася багата жінка.

– «Серце молочаря».

– Про що він?

– Про зневіру.

– Але, містере Юбанк, – не вгавала дівчина у білій сукні, страшенно шаріючи, – якщо скрізь сама лише зневіра, то для чого жити?

– Заради братньої любові, – похмуро відповів Бальф Юбанк.

Бертрам Скаддер обперся на шинквас. Здавалося, що його довге, тонке обличчя зменшується, вгинаючись усе-редину, за винятком очних яблук і рота, що виступають трьома м'якими м'ячиками. Скаддер обіймав посаду головного редактора в журналі «Майбутнє» і нещодавно надрукував там статтю про Генка Ріардена, що називалася «Восьминіг».

Скаддер мовчки простягнув барменові спорожнілий бокал. Коли йому повернули повний, він ковтнув, але помітив, що поруч стоїть Філіп Ріарден, у якого теж закінчилася випивка. Поворухнувши великим пальцем, дав знак бармену поновити. Скаддер вирішив не помічати порожнього келиха Бетті Поп, яка стояла з іншого боку від Філіпа.

– Послухай, приятелю, – Бертрам Скаддер намагався сфокусувати очні яблука у напрямку Філіпа, – подобається тобі чи ні, але законопроект про зрівняння можливостей – це неабиякий поступ.

– Містере Скаддер, а з чого ви взяли, що мені він має не подобатися? – ввічливо запитав Філіп.

– Це буде болісне впровадження. Довга рука суспільства дещо уріже перелік цих шедеврів, – він показав рукою на бар.

– Чому ви думаєте, що я заперечуватиму?

– А хіба ні? – без ентузіазму запитав Бертрам Скаддер.

– Не буду! – гаряче запевнив Філіп. – Я завжди ставив суспільне благо вище особистого, жертвував свій час та гроші «Друзям глобального прогресу», які йдуть хрестовим походом за законопроект про зрівняння можливостей. Я вважаю кричущо несправедливим, що одна людина отримує всі шанси, не залишаючи нічого іншим.

Бертрам Скаддер замислено, хоча й дещо знуджено, поглянув на Філіпа і мовив:

– Що ж, це дуже мило з твого боку.

– Містере Скаддер, деякі люди вельми серйозно ставляться до принципів моралі, – гордовито сказав Філіп.

– Філіпе, про що це він говорить? – протягнула Бетті Поп. – Хіба ми знаємо бодай когось, хто володає більше ніж одним бізнесом?

– Ой, та не меліть дурниць! – сприкрено відрізав Бертрам Скаддер.

– Не розумію, звідки стільки галасу через якийсь нещасний законопроект «Про урівнювання можливостей»? – агресивно мовила Бетті Поп тоном економічного експерта. – Чому він так не подобається бізнесменам? Це ж на їхню користь. Якщо всі навколо – бідні, підприємцям нікому збувати свої товари. Але якщо вони не будуть

егоїстами і поділяться своєю накопиченою власністю, то всі матимуть шанс завдяки наполегливій праці виробити ще більше товарів.

– Я взагалі не розумію, навіщо враховувати інтереси промисловців, – промовив Скаддер. – Коли є маса знедолених людей і водночас купа доступних товарів, лише цілковитий бовдур розраховуватиме на те, що людей зупинить така непевна річ, як майнові права. Право на власність – це чистісінький забобон. Людина має якусь власність лише завдяки милості тих, хто ще не встиг її захопити. І народ може зрозуміти це будь-якої миті. А якщо так, то чому б не взятися до справи?

– І таки візьметься, – долучився до розмови Клод Слегенгоп. – Народові це ох як знадобиться. Він має потреби і це – єдине виправдання. Якщо народові чогось бракує, то спершу бере своє, а вже потім обговорює це надбання.

Клод Слегенгоп непомітно наблизився до них, протиснувся між Філіпом та Скаддером, ненав'язливо посунувши редактора.

Слегенгоп не був ані високий, ані занадто важкий. Цей квадратний опецьок зі зламаним носом був провідником «Друзів глобального прогресу», а точніше, – їхнім президентом.

– Голод не тітка, – вів далі Клод Слегенгоп. – Ідеї – це лише повітря, а порожній шлунок – матеріальний факт. У всіх своїх промовах я кажу, що жодні розмови не мають сенсу. Суспільство страждає від браку можливостей для бізнесу, тому ми маємо право скористатися можливостями, які вже існують. Закони мають працювати на благо суспільства.

– Він же не копав цю руду власноруч! – раптом пронизливо верескнув Філіп. – На нього кайлували сотні робітників. Вони це зробили. То чому ж він так собою пишається?

Обидва чоловіки подивилися на нього – Скаддер, здивовано піднявши брову, Слегенгоп – безсторонньо.

– Мати Божа! – наче щось згадавши, протягнула Бетті Поп.

Генк Ріарден стояв у затінку ніші в протилежному кінці вітальні. Він сподівався вихопити для себе кілька хвилин перепочинку.

Він щойно втік від дами середнього віку, яка люб'язно вирішила поділитися з ним досвідом парапсихологічних експериментів. Генк дивився у вікно. Вдалечині звично палахкотіла червона заграва «Сталі Ріардена». Він полегшено дозволив собі довгий погляд убік заводу.

Ріарден повернувся обличчям до вітальні. Йому ніколи не подобався власний будинок – все в ньому Ліліан облаштувала на свій смак. Але сьогодні яскраві вечірні сукні звеселили кімнату, створивши атмосферу блиску і радості. Йому подобалося споглядати веселих людей, хоч сам він і не розумів їхньої манери розважатися.

Генк дивився на квіти, на відблиски світла в кришталевих келихах, на оголені жіночі руки та плечі. За вікном підвивав холодний осінній вітер, ширяючи по спорожнілих рівнинах. Тонкі гілки дерева неподалік будинку гойдалися, немов благаючи про допомогу.

Дерево стояло точнісінько проти заграви від сталеливарні.

Він не міг озвучити своїх раптових емоцій, не міг означити почуттів – їхніх причин, якості, значення. Частково вони склалися з радості, до якої домішувалося урочисте бажання зняти капелюха – він тільки не знав, перед ким.

Усміхаючись, він ступив у бік веселого натовпу, але враз посерйознішав, бо в дверях з'явилася нова гостя – Дагні Таггарт.

Ліліан поквапилася її зустрічати, не відриваючи від гості пильного і зацікавленого погляду. Їм уже кілька разів випадало бачитися за цілком буденних обставин, тому Ліліан зачудовано роздивлялася Дагні у чорній вечірній сукні з корсажем; мов тога, вона звисала з одного плеча, залишаючи друге оголеним. Саме це плече і було головною прикрасою вбрання. Повсякденні костюми Дагні Таггарт не спонукали думати про її тіло. Бальна сукня здавалася надмірно відвертою, тому що оголене плече було тендітне і прекрасне, а діамантовий браслет на зап'ястку надавав їй жіночності відтінку несвободи, немов Дагні закуто в кайдани.

– Міс Таггарт, який приємний сюрприз, дуже рада вас бачити, – м'язи на обличчі Ліліан Ріарден скоротилися у подобу посмішки. – Я й не сподівалася, що моє запрошення

здатне буде відірвати вас від значно важливіших справ. Я неймовірно втішена.

Джеймс Таггарт увійшов разом із сестрою. Вдавано спохопившись, Ліліан осміхнулася до нього, ніби досі не помічала.

– Привіт, Джеймсе. Це покарання за популярність – побачивши твою сестру, тебе можна і не помітити.

– Ліліан, ніхто не здатен бути популярнішим за тебе, – скупко всміхнувся він, – і тебе неможливо не помітити.

– Мене? Я цілком змирися з роллю покірної тіні свого великого чоловіка і готова визнати, що дружина має бути задоволена відображеною славою. Згодні, міс Таггарт?

– Ні. Я не згодна.

– Міс Таггарт, це комплімент чи докір? Даруйте, що я визнаю свою безпорадність. Кого мені вам представити? Боюсь, тут немає нікого, крім письменників та художників. А вони вас навряд чи зацікавлять.

– Я би хотіла привітатися з Генком.

– Звісно. Джеймсе, пам'ятаєш, ти казав, що хочеш поспілкуватися з Бальфом Юбанком?.. О, так, він тут... Я розповім, як ти хвалив його новий роман на вечері у місіс Вітком!

Ідучи просторою кімнатою, Дагні дивувалася, чому вона сказала, що хоче знайти Генка, адже помітила його відразу, як увійшла.

Ріарден дивився на неї з протилежного кінця довгої зали.

– Привіт, Генку.

– Доброго вечора.

Уклонився гречно і стримано. Його рухи відповідали вишуканій бездоганності фракту. Ріарден не всміхнувся.

– Дякую за запрошення, – весело сказала вона.

– Не можу стверджувати, що напевно знав про твій візит.

– У такому разі, рада, що місіс Ріарден про мене згадала. Мені захотілося зробити сьогодні виняток.

– Виняток?

– Я рідко ходжу на вечірки.

– Я радий, що ця нагода послугувала тобі винятком, – він не додав «міс Таггарт», але здавалося, ніби додав.

Його офіційна манера була така несподівана, що Дагні не могла швидко до неї при звичаїтис я.

- Я хотіла відсвяткувати, – сказала вона.
- Річницю мого весілля?
- То це річниця вашого весілля? Не знала. Вітаю, Генку.
- А що ж ти збиралася святкувати?
- Я вирішила дозволити собі трохи перепочити. Влаштувати власне свято – на твою та свою честь.
- З якої нагоди?

Вона думала про нову колію в Колорадо, що повільно тягнеться скелястими схилами до далекої мети – нафтових родовищ Ваятта. Дагні бачила зеленаво-блакитне сяйво рейок на замерзлій землі, серед висохлих водоростей, голих валунів і гнилих халабуд напівголодних селищ.

– На честь перших шістдесяти миль колії з ріарден-металу, – відповіла вона.

– Я ціную це, – мовив він тоном, яким би доречніше було мовити: «Ніколи не чув про таке».

Дагні й гадки не мала, що казати. Здавалося, ніби розмовляє з незнайомцем.

– Міс Таггарт, невже? – привітний голос перервав їхню мовчанку. – Ось про що мені йдеться, коли кажу, що Генк Ріарден здатен на будь-яке диво!

До них наближався знайомий бізнесмен, не відводячи від Дагні захоплених і здивованих очей. Вони втрюх часто мали термінові наради щодо фрахтових ставок та поставок сталі. Тепер він дивився на неї, відверто демонструючи враження від зміни її зовнішнього вигляду, чого, здавалося, геть не помітив Ріарден.

Вона привітно засміялася, не даючи собі часу усвідомити неочікуване розчарування від думки, що цей захоплений погляд хотіла би побачити на обличчі Ріардена. Обмінявшись зі знайомим кількома реченнями, вона обернулася, але Ріардена вже не було.

– То це і є твоя славетна сестра? – дивлячись через усю кімнату на Дагні, запитав Бальф Юбанк.

– Не знав, що моя сестронька славетна, – ображено буркнув Таггарт.

– Але, друже, вона – справжнісінький феномен у царині економіки, люди просто не можуть про неї не говорити. Твоя сестра – втілення симптому загальної хвороби нашого

сторіччя, зіпсований продукт механічної епохи. Машини знищили в людині все гуманне і людське, відірвали її від ґрунту, вийняли душу, відібрали природне мистецтво та перетворили на безсердечного робота. Ось вам промовистий приклад – жінка, яка керує залізницею замість того, щоб опанувати чудове ремесло ткалі та мистецтво виховувати дітей.

Ріарден рухався поміж гостей, намагаючись уникнути розмов. Він дивився на кімнату, і не бачив жодної людини, з якою хотів би поспілкуватися.

– Агов, Генку Ріарден, а ти не такий уже й поганий хлопець, коли бачиш тебе зблизька у рідному лев'ячому лігві. Тобі варто час од часу давати прес-конференції, ти б нас завоював і схилив на свій бік!

Ріарден приголомшено озирнувся на промовця. Це був молодий, але пошарпаний репортер однієї з радикальних бульварних газет. Прикра і виклична фамільярність його поведінки натякала на те, що, обравши брутальний стиль, він знав: Ріарден ніколи не дозволить собі зв'язатися з такою людиною; він радше волів би витурити його зі свого заводу. Але газетяра запросила Ліліан, тому Генк змушений був опанувати себе. Лише сухо запитав:

– Чого тобі?

– Ти не така вже й погана людина. Обдарований. У тебе технологічний талант. Але, звісно, я не згоден з тобою щодо ріарден-металу.

– Я не потребую твоєї згоди.

– Що ж, Бертрам Скаддер сказав, що твоя політика... – войовничо почав чоловік, тицяючи пальцем у бік бару, але замовк, зрозумівши, що переборщив.

Ріарден подивився на зігнуту неохайну постать, що оперлася ліктями на шинквас. Ліліан знайомила їх, але він, як завжди, не запам'ятав ім'я. Він рвучко розвернувся і пішов геть так рішуче, що нечупарний мартопляс не наважився більше до нього чіплятися.

Ліліан помітила чоловіків вираз обличчя, коли той наблизився до гурту людей, з якими вона спілкувалася. Ріарден мовчки взяв її за лікоть і відвів убік, щоб ніхто не зміг їх почути.

– Це Скаддер із журналу «Майбутнє»? – запитав він, кивнувши в бік бару.

– Так, а що?

Він приголомшено глянув на дружину, нездатний вловити логіку її вчинку. Ліліан пильно за ним спостерігала.

– Як ти могла запросити його сюди?

– О, Генрі, не будь смішний. Ти ж не хочеш видатися вузькочолим снобом? Варто вчитися поважати право людей на власну думку і заохочувати свободу слова.

– У себе вдома?

– Ой, не будь такий старомодний!

Ріарден мовчав. Жодної притомної думки. Натомість в його свідомості застрягли лише дві картинки.

Він бачив статтю «Восьминіг», нашкрябану Бертрамом Скаддером, в якій не було й натяку на ідею – лише публічно вилите відро нечистот. Матеріал не оперував жодним фактом, навіть вигаданим, зате ряснів кпинами, образами та жовчю на тлі злісного скавуління пасквілянта, що нахабно нехтував доказами. А ще він бачив лінії прекрасного профілю Ліліан, в якому, одружуючись із нею, шукав гордовитої чистоти.

Удруге глянувши на дружину, він зрозумів, що той профіль був лише спогадом. Вона повернула до нього уважне і насторожене обличчя. Нарешті повернувшись у реальність, він подумав, що бачить задоволення в її очах. Але наступної ж миті нагадав собі, що він не божевільний, а тому це неможливо.

– Ти вперше запросила цього... – він безтрепетно і дуже влучно лайнувся, – у мій дім. І востаннє.

– Як ти можеш таке...

– Годі, Ліліан. Не варто заперечувати. Інакше я викину його просто зараз.

Він дав їй мить на відповідь, на заперечення, на крик, якщо вона захоче. Вона мовчала, не дивлячись на нього, тільки її гладенькі щоки ледь запали, ніби випустивши повітря.

Нічого не помічаючи, навпомацки рухаючись крізь вогні, голоси та парфуми, він відчув крижаний доторк жаху. Ріарден знав, що слід добряче та якнайшвидше поміркувати про

Ліліан і знайти відповідь на загадку її характеру, бо цей безцеремонний учинок не можна було проігнорувати. Але Генк не хотів про неї думати. Він зрозумів природу свого жаху: відповідь перестала мати значення для нього дуже давно.

Його знову накривала втома. Він відчував, як збільшуються і частішають її хвили. Це було не в ньому, це було ззовні, ширилося кімнатою. На мить він відчув себе самотнім блукальником у сірій пустелі, який потребував допомоги, але знав, що чекати її немає звідки. Аж раптом зупинився. В освітленому отворі дверей із протилежного боку зали він побачив високу зверхню чоловічу постать; перш ніж увійти, гість на мить зупинився. Ріардену ніколи не випадало з ним зустрічатися, але з усіх скандальних фізій, якими кишіли сторінки газет і журналів, цю він відверто зневажав. Це був Франциско д'Анконія.

Ріарден ніколи особливо не зважав на людей типу Бертрама Скаддера.

Але кожної години свого життя, кожної його важкої та прекрасної миті, коли мозок стогнав від перенапруги, а м'язи боліли від втоми, кожного кроку, який піднімав його з копалень Міннесоти, перетворюючи нестерпні зусилля на золото, з усією глибокою повагою до грошей та до їхнього значення він ненавидів марнотратців, не гідних великого дару успадкованого багатства. «А ось, – подумав Ріарден, – наймерзотніший представник цього виду».

Він бачив, як Франциско д'Анконія зайшов, уклонився Ліліан, і занурився в натовп, ніби кімната, в якій він ніколи досі не був, належала йому.

Услід йому почали повертатися голови, ніби в маріонеток, яких він тягнув за мотузочки.

Повернувшись до Ліліан, Ріарден незлостиво (бо його презирство почало перетворюватися на подив) мовив:

- Не знав, що ти з ним знайома.
- Ми перетиналися на кількох вечірках.
- Він теж твій друг?
- Аж ніяк! – цілком щиро обурилася жінка.
- То нащо ж ти його запросила?
- Якщо вже він зараз у цій країні, то не можна влаштувати вечірку – вартісну вечірку, – не запросивши його. Якщо

він приходить – це прикро, якщо не приходить – це суспільне тавро.

Ріарден зареготав. Ліліан нарешті розкрилась. Раніше вона стримувалася від такого штибу зізнань.

– Слухай сюди, – втомлено мовив Ріарден, – я не хочу псувати твою вечірку, тому доклади зусиль, щоб ми з ним не перетиналися. Не треба нас знайомити. Не хочу. Не знаю, як ти це зробиш, але ти досвідчена господиня, тому – вперед.

Побачивши Франциско, Дагні заціпеніла. Проходячи повз неї, він, не зупиняючись, стримано вклонився, і Дагні відчула, що цей момент відбився в його свідомості; обличчям прослизнула слабка тінь усмішки; Франциско ніби натякав, що все розуміє і не видаватиме їхнього знайомства. Вона відвернулася, сподіваючись, що протягом вечора таки вдасться уникнути спілкування.

До гурту навколо доктора Прітчетта приєднався Бальф Юбанк і похмуро проповідував:

– ...ні, не можна сподіватися, що народ осягне вищі рівні філософії. Культуру слід забрати з рук ласих на гроші мисливців. Нам потрібна національна стипендія для літераторів. Це ганебно, що до митців ставляться, як до вуличних торговців, і що культуру продають, як мило.

– Себто, ви зараз намагаєтеся поскаржитися, що мило продається краще? – долучився Франциско д'Анконія.

Ніхто не помітив, як він підійшов; усім враз немов заціпило, і розмова урвалася. Більшість із присутніх не знали д'Анконію особисто, але чули про нього всі без винятку.

– Я про те... – гнівно почав Бальф Юбанк, але замовк. Він побачив на обличчях присутніх щирі цікавість, але навряд чи йшлося про філософію.

– Що ж, вітаю, професоре! – Франциско вклонився.

Без надмірного ентузіазму відповівши на привітання, доктор Прітчетт представив Франциско кількох людей.

– Ми саме обговорювали цікавезну тему, – щирсердо сказала поважна добродійка. – Доктор Прітчетт розповідав нам, що нічого – це все.

– Безсумнівно, він орієнтується в цій темі краще за будь-кого, – серйозно відповів Франциско.